

Afscheid van de economische voorraad?

Dr. C. Camfferman

EXTERNE VERSLAGGEVING

1 Inleiding

De economische voorraad is sinds jaar en dag een begrip in de Nederlandse bedrijfseconomie en in de Nederlandse verslaggevingsvoorschriften. Er bestaat brede consensus dat naast de zogenaamde technische voorraad een economisch-voorraadbegrip kan worden onderscheiden. Deze economische voorraad is de voorraad waarover prijsrisico wordt gelopen. In het buitenland, met name in de voor Nederland steeds belangrijker wordende International Accounting Standards (IAS) en de Amerikaanse verslaggevingsregels (US GAAP) ontbreekt een begrip dat precies met de Nederlandse economische voorraad correspondeert. Wel zijn er in deze buitenlandse regels in de laatste jaren ontwikkelingen gaande die verband houden met aspecten van het economische-voorraadbegrip. Te denken valt bijvoorbeeld aan de regelgeving over financiële instrumenten en voorzieningen. Het doel van dit artikel is daarom om eens te kijken of het Nederlandse economische-voorraadbegrip nog wel in de pas loopt met deze ontwikkelingen. Geconcludeerd wordt dat het economische-voorraadbegrip als concept heel redelijk aansluit bij de jongste ontwikkelingen, maar dat er bij de manier waarop dit begrip concreet in de huidige Nederlandse verslaggevingsregels is geïmplementeerd duidelijk sprake is van achterstallig onderhoud¹. Daarbij wordt betwijfeld of het zinvol is dit door een inhaalslag goed te maken, omdat er inmiddels andere begrippen zijn die de functie van de economische voorraad in elk geval ten dele kunnen overnemen.

Dit artikel is als volgt opgebouwd. Paragraaf 2 vat samen hoe de economische voorraad functioneert in de Richtlijnen van de Raad voor de Jaarverslaggeving (RJ). Dit wordt in paragraaf 3 in een breder kader gezet door een schets van de plaats van de economische voorraad in de Nederlandse literatuur. Paragraaf 4 geeft een overzicht van relevante bepalingen in US GAAP en

IAS die min of meer dezelfde functie vervullen als het economische-voorraadbegrip. In paragraaf 5 komen de verschillende lijnen samen en wordt de Nederlandse positie geëvalueerd. Tevens worden enkele conclusies getrokken.

2 De economische voorraad in de Richtlijnen van de RJ

Als uitgangspunt van dit artikel worden de alinea's over de economische voorraad in de huidige versie (2000) van de Richtlijnen van de Raad voor de Jaarverslaggeving genomen. Deze zijn althans in hoofdlijnen terug te voeren op eerdere versies uit de jaren '70 en '80, zodat aangenomen mag worden dat zij de consensus op dit gebied weergeven. Deze alinea's zijn verspreid opgenomen in Richtlijn 220, 'Voorraden'.

RJ 220.105 onderscheidt de technische of fysiek aanwezige voorraad en de economische voorraad, waarbij de laatste de voorraad is waarover prijsrisico wordt gelopen. De economische voorraad wordt kwantitatief bepaald door de technische verkoop te verhogen met de hoeveelheden van de (termijn-)inkoopcontracten en te verminderen met de hoeveelheden van de (termijn)verkoopcontracten. Hierbij wordt alleen rekening gehouden met contracten tegen vaststaande prijzen. RJ 220.301 stelt vast dat het gebruikelijk is in de balans de technische voorraad op te nemen, en dat het slechts in specifieke bedrijfstakken (zoals grondstoffenhandel) voorkomt dat de economische voorraad in de balans wordt opgenomen.

Opmerkelijk is dat de RJ nauwelijks ingaat op de toch belangrijke vraag naar de 'hardheid' van de contractuele verplichtingen die de economische

Dr. C. Camfferman is werkzaam als universitair hoofddocent bij de Faculteit der Economische Wetenschappen en Bedrijfskunde van de Vrije Universiteit te Amsterdam.

sche voorraad vormen. Voor de economische positie van de onderneming maakt het nogal verschil of de onderneming en/of de tegenpartij de contracten zonder grote kosten kunnen opzeggen dan wel of de leverings- of afnameverplichting nagevoeg onafwendbaar is. Alleen het geval dat er 'gerede aanleiding is te veronderstellen' dat een tegenpartij in gebreke zal blijven te presteren volgens in rechte afdwingbare contracten wordt behandeld (RJ 301.302). Met eventuele verliezen die hieruit kunnen voortvloeien dient rekening te worden gehouden door het vormen van voorzieningen.

Een ander punt dat niet wordt behandeld is de mogelijkheid dat prijsrisico geheel of gedeeltelijk wordt uitgeschakeld, zonder dat strikt genomen sprake is van een voorinkoop of verkoop van het goed in kwestie. Dit kan zich bijvoorbeeld voordoen wanneer een positie in koffie van een bepaalde kwaliteit bij benadering wordt afgedekt door een termijncontract in koffie van een voor dat contract geldende standaardkwaliteit. In dit geval voorziet het contract althans in theorie nog in fysieke levering van goederen, zij het dat het prijsrisico niet geheel zal zijn gedekt. In sommige gevallen, bijvoorbeeld bij aardolie, kan zich de mogelijkheid voordoen het prijsrisico af te dekken door obligaties waarvan de aflossingswaarde gekoppeld is aan de olieprijs en waarbij dus in het geheel geen sprake meer is van fysieke levering.

De RJ laat zich slechts beperkt uit over de manier waarop de economische voorraad in de balans dient te worden verwerkt. Zo wordt niet ingegaan op de vraag welke tegenrekening moet worden gebruikt tegenover bijvoorbeeld een inkoopcontract, en of deze tegenrekening in de balans met de voorraadrekening gesaldeerd dient te worden. Boekhoudkundig kan men de voorraad voor de voorinkopen debiteren en een rekening 'Creditoren wegens lopende contracten'² crediteren. Wanneer beide posten tegen contractprijzen worden gewaardeerd kunnen zij in de balans tegen elkaar wegvallen waardoor per saldo weer de technische voorraad zichtbaar wordt. Het is dan ook niet geheel duidelijk wat de RJ bedoelt met de zin 'Indien [bij opnemen van de economische voorraad in de balans] de economische voorraad negatief uitkomt – er is dan per saldo sprake van een leveringsverplichting – wordt deze in de balans opgenomen onder vreemd vermogen' (RJ 220.301)³. Is het de bedoeling van de RJ dat in dit geval een tegenrekening 'Debiteuren wegens lopende verkoopcontracten' wordt opgenomen?

Een negatieve economische voorraad is niet hetzelfde als een verlies op de economische voorraad. Dit laatste doet zich bijvoorbeeld voor bij de

koper wanneer bij een voorinkoopcontract tegen vaste prijzen de prijzen tot onder de contractprijzen dalen. Deze situatie is geregeld in RJ 220.214. Daar wordt bepaald dat in de balans opgenomen voorraadposities voortvloeiend uit in- of verkoopcontracten moeten worden gewaardeerd op actuele waarde wanneer deze belangrijk lager respectievelijk hoger zijn dan de bij afsluiting van het contract geldende prijzen. De actuele waarde wordt in dit verband bepaald door de prijzen op de verkoopmarkt in geval van voorinkopen en door prijzen op de inkoopmarkt in geval van voorverkoop. Het gaat hierbij om prijzen op balansdatum (RJ 220.214a). Kennelijk wordt er hierbij van uitgegaan dat de economische voorraad tegen historische kosten of contractprijzen wordt gewaardeerd. Of en op welke wijze waardering van de gehele economische voorraad tegen actuele waarde mogelijk is wordt niet behandeld.

De bepalingen van RJ 220.214 zijn in principe ook van toepassing wanneer in de balans niet de economische maar de technische voorraad is opgenomen. Ook dan 'kan het noodzakelijk zijn om een voorziening te treffen voor verliezen op voorinkopen en voorverkoop.' (RJ 220.217).

Ten slotte bevatten de Richtlijnen nog enkele bepalingen over de toelichting. Wanneer de economische voorraad in de balans is opgenomen wordt dit in de toelichting vermeld. Wanneer de technische voorraad in de balans is opgenomen dienen in de toelichting verplichtingen tot levering of aankoop van bijzondere betekenis te worden vermeld (RJ 220.305 en 306).

Het geheel overziend kan worden geconcludeerd dat de positie van de RJ met betrekking tot economische voorraden enigszins halfslachtig is. Enerzijds wordt het begrip met een zekere vanzelfsprekendheid onderkend, maar anderzijds wordt toepassing niet aangemoedigd. Naast de nadrukkelijke constatering dat het gebruikelijk is de technische voorraad in de balans op te nemen (RJ 220.301) geven de Richtlijnen ook weinig concrete aanwijzingen over hoe de economische voorraad, in de genoemde uitzonderingsgevallen, daadwerkelijk in de jaarrekening verwerkt dient te worden. In de volgende paragraaf wordt getracht deze positie van de Richtlijnen nader te verklaren vanuit de Nederlandse literatuur.

3 De economische voorraad in de Nederlandse literatuur

Over het wezen van de economische voorraad lijkt in Nederland geen verschil van mening te bestaan. De definitie van de Richtlijnen dat de economische voorraad de voorraad is waarover prijsrisico gelopen wordt, is met slechts zeer

beperkte verschillen in woordkeus op vele plaatsen in de literatuur van de afgelopen zestig jaar terug te vinden⁴.

Het lijkt zo te zijn dat het economische-voorraadbegrip via Limperg in de Nederlandse literatuur is terechtgekomen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het prijsrisico in eerste instantie gedefinieerd werd in de context van de vervangingswaardeleer. Een Limpergiaanse basisgedachte is dat de waarde van opgeofferde productiemiddelen bepaald wordt op het moment van de ruil van het gereed product. Dit leidde als vanzelf tot de vraag hoe men om moest gaan met waardeveranderingen in voorraden grondstoffen waar tegenover al bestellingen van gereed product stonden en waarvan het kritische moment, de ruil, dus al had plaatsgevonden. Dit leidde tot een onderscheid tussen de ‘bezette’ en de ‘vrije’ voorraad, dat vervolgens veralgemeeniseerd werd tot het begrip economische voorraad. De economische voorraad werd gedefinieerd als de technische voorraad plus de voorinkopen en de termijninkopen, minus de voorverkopen en de termijnverkopen (Limperg, 1968:291-293).

In deze gedachtegang bepaalt de economische voorraad de hoeveelheidscomponent van de balanswaarde van de voorraden. De prijscomponent is in principe de vervangingswaarde. In hoeverre prijsveranderingen van de economische voorraad tot winst of verlies leiden wordt bepaald door vergelijking van de economische voorraad met de normale technische voorraad. Prijsverschillen over de normale technische voorraad leiden per definitie niet tot resultaat. Maar als per saldo, dus inclusief voorinkopen en -verkopen sprake is van een surplus of manco ten opzichte van de normale voorraad, worden prijsverschillen hierover ten gunste of ten laste van het resultaat gebracht bij realisatie (winsten) of constatering (verliezen)⁵.

In dit verband is het van belang op te merken dat de vervangingswaardeleer een eigen kijk op de economische voorraad meebrengt. De belangrijkste reden om aandacht te besteden aan de economische voorraad is vanuit de voor de vervangingswaardeleer kenmerkende gedachte van een permanente verplichting tot handhaving van de normale voorraad. De economische voorraad biedt een reëler referentiepunt dan de technische voorraad bij de bepaling in hoeverre aan deze handhavingsverplichting is voldaan. In het verlengde daarvan ligt een ander kenmerkend punt, namelijk dat vanuit deze optiek het niet strikt noodzakelijk is om bij de bepaling van de economische voorraad alleen rekening te houden met voorinkopen en -verkopen tegen vaste prijzen (zie ook De Jong 1959:510). Ook een voorinkoop

tegen nader te bepalen prijzen behoort bij de economische voorraad omdat ook hiermee aan de vervangingsverplichting wordt voldaan⁶. Terzijde kan nog worden opgemerkt dat Limperg uitgebreid aandacht heeft besteed aan het gebruik van termijncontracten in niet-identieke goederen ter uitschakeling van het prijsrisico (met name Limperg, 1965:389-410). Helaas heeft hij de verwerking van deze contracten in de jaarrekening in combinatie met toepassing van de vervangingswaarde niet in concreto uitgewerkt. Dit zou de Nederlandse literatuur een voorsprong van zo'n zestig jaar op FAS 133 hebben gegeven.

Gezien deze toch specifiek aan de vervangingswaardeleer gebonden oorsprong van het economische-voorraadbegrip is het interessant te constateren dat dit begrip veel breder in de Nederlandse literatuur is ingeburgerd. Dit betekent dat verschillende auteurs ook bij toepassing van een op historische kosten/nominalisme gebaseerd stelsel ervan uitgaan dat de balanswaardering van de post Voorraden idealiter op basis van de economische voorraad dient plaats te vinden. Illustratief is de stelling ‘Theoretisch zal voor een juiste voorraadwaardering de economische voorraad moeten worden gewaardeerd.’ (Bulte, 1986:65).

Geheel logisch is dit niet, omdat bij een strikte waardering tegen historische kosten geen plaats is voor het economische-voorraadbegrip. De voorinkopen en -verkopen en de daarmee corresponderende ‘schulden’ en ‘vorderingen’ zullen op dezelfde waarde gewaardeerd worden en in de balans tegen elkaar wegvallen. Ook vanuit de optiek dat in een ‘historische-kostenstelsel’ transacties de doorslag geven bij het opnemen van posten is er geen plaats voor de economische voorraad: bij koop en verkoop op termijn dienen prestatie en tegenprestatie nog geleverd te worden. In dergelijke situaties worden beide dan ook niet in de jaarrekening verwerkt (zie voor dit standpunt o.a. IJsselmuiden, 1963, aangehaald in Huizenga, 1969:117).

Vandaar dat vanuit een historische-kostenstelsel het werken met de economische voorraad alleen kan worden gebaseerd op toepassing van het voorzichtigheidsbeginsel. Dit betekent dat de economische voorraad slechts bij de balanswaardering wordt betrokken voorzover er in lopende in- of verkoopcontracten verliezen verscholen zijn. En dit betekent dat bij de bepaling van de economische voorraad uitsluitend contracten tegen vaste prijzen een rol spelen. Dit is in feite de ‘minimumtoepassing’ van het economische-voorraadbegrip uit de huidige Richtlijnen. Deze toepassing is tot op zekere hoogte bevestigd door de Ondernemingskamer in het Douwe Egberts-arrest

(OK 2/1/1977) waarin werd bepaald dat bij ondernemingen waarin aan de contractpositie een belangrijke betekenis toekomt de toelichting informatie moet verschaffen over lopende in- en verkoopcontracten, de daarvoor gebruikte waardeeringsmaatstaf en de invloed op het resultaat⁷. Hiermee krijgt het economische-voorraadbegrip een wat andere inkleuring dan in een vervangingswaardestelsel, en men kan zich zelfs afvragen in hoeverre het economische-voorraadbegrip, naast het voorzichtigheidsbeginsel, eigenlijk wel nodig is binnen een stelsel gebaseerd op historische kosten. Zoals nader wordt behandeld in de volgende paragraaf komt dit begrip als zodanig in het buitenland ook niet voor.

4 US GAAP en IAS

US GAAP en IAS kennen geen rechtstreeks met de economische voorraad corresponderend begrip. Wel zijn er op diverse plaatsen in beide stelsels van standaarden aanknopingspunten te vinden die in deze paragraaf afzonderlijk worden besproken.

4.1 *Conceptual frameworks*

Zowel de Amerikaanse als de Internationale verslaggevingsregels kennen een ‘conceptual framework’ in de vorm van de *Statements of Financial Accounting Concepts* respectievelijk het *Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements* (door de RJ gepubliceerd als *Stramien*).

Vanuit de systematiek van deze *frameworks* moet het opnemen van de economische voorraad in de balans beoordeeld worden vanuit de vraag of de daarbij behorende debet- en creditposten in principe voldoen aan de definities van activa en verplichtingen. Zo ja, dan komt de vraag aan de orde of deze posten op grond van de ‘recognition criteria’ ook daadwerkelijk voor opname in de balans in aanmerking komen. Wanneer voor het moment wordt afgezien van termijncontracten en vergelijkbare overeenkomsten die zelf het karakter van een activum kunnen hebben (zie hiervoor paragraaf 4.4) komen de componenten van de economische voorraad neer op te ontvangen of te leveren goederen enerzijds en de toekomstige debiteuren of crediteuren anderzijds. De vraag of deze posten in de balans dienen te worden opgenomen wordt in de Engelstalige literatuur behandeld onder de trefwoorden ‘commitment accounting’ en ‘executory contracts’. Het gaat daarbij om de situatie dat twee partijen zich wederzijds hebben verbonden tot het leveren van een prestatie, maar dat geen van beide nog heeft gepresteerd, of

dat beide in gelijke mate gedeeltelijk nog niet hebben gepresteerd. Hoewel in de literatuur wel pleidooien te vinden zijn voor het opnemen van dergelijke *commitments* in de balans (met name Ijiri, 1975), is dit geen algemeen aanvaard uitgangspunt.

De *conceptual frameworks* onderkennen het probleem van *commitment accounting*, maar er wordt geen stellig standpunt ingenomen. Geconcludeerd wordt dat de balansposten die ontstaan bij *commitment accounting* in principe zouden kunnen voldoen aan de kenmerken van activa en passiva, maar de lezer wordt doorverwezen naar de *recognition criteria* dan wel de concrete standaarden om te bepalen of opname in de balans in een concreet geval aan de orde is.

In het IASC Framework komt dit aan de orde bij de behandeling van verplichtingen. Uitgangspunt is dat een verplichting normaliter ontstaat wanneer activa geleverd worden, maar het kan ook voorkomen dat een verplichting ontstaat uit een onherroepelijke overeenkomst om een activum te verwerven (paragraaf 61). Wat betreft het opnemen in de balans wordt gesteld (in de vertaling van de RJ): ‘In de praktijk worden verplichtingen uit hoofde van overeenkomsten die gedeeltelijk nog niet zijn uitgevoerd (bijvoorbeeld verplichtingen voor bestelde, doch nog niet ontvangen goederen) voor het desbetreffende evenredig gedeelte niet als vreemd vermogen in de jaarrekening verwerkt. Dergelijke verplichtingen kunnen echter aan de definitie van vreemd vermogen voldoen en kunnen, aangenomen dat in de bijzondere omstandigheden ook aan de criteria voor vermelding wordt voldaan, voor verwerking in aanmerking komen. In dergelijke omstandigheden houdt verwerking van de verplichtingen tevens verwerking van daarmee verbonden activa of kosten in’ (paragraaf 91).

In *Concepts Statement 6* is het als volgt verwoord: ‘A purchase commitment involves both an item that might be recorded as an asset and an item that might be recorded as a liability. That is, it involves both a right to receive assets and an obligation to pay. (...) Whether those rights and obligations might be accounted for as assets and liabilities is a question of recognition (...). Although the definitions in this Statement do not exclude the possibility of recording assets and liabilities for purchase commitments, the Statement contains no conclusions or implications about whether they should be recorded’ (paragraaf 252 en voetnoot 75).

Een interessante recente ontwikkeling in de interpretatie van deze *frameworks* is te vinden in het G4+1-discussierapport over de verwerking van

leasecontracten (IASC 2000). Al in een eerder rapport uit 1996 stelde de G4+1 dat in principe alle leaseovereenkomsten dienen te leiden tot het opnemen van de bijbehorende activa en verplichtingen in de balans van de lessee. Deze conclusie werd gebaseerd op de definities van activa en passiva uit de verschillende *frameworks*. In het dit jaar verschenen rapport wordt ook de vraag behandeld waarom deze conclusie wel opgaat voor leases maar niet voor ‘executory contracts’ (paragraaf 2.19-2.29). De reden hiervoor wordt gezocht in de ontsnappingsmogelijkheden die de meeste van deze contracten bieden. Het kan voorkomen dat beide partijen zonder verdere gevolgen de overeenkomst eenzijdig kunnen opzeggen. Het kan ook voorkomen dat er sprake is van boeteclausules, maar deze boetes zijn doorgaans lager dan de verplichting behorend bij het volledige naleven van het contract. Slechts in bijzondere gevallen zal het zo zijn dat door de hoogte van de strafbepalingen naleving van het contract zo goed als zeker is, en slechts in dat geval kunnen de rechten en verplichtingen in de balans worden verwerkt naar analogie van *financial leases*. In het algemeen komen dus niet de op grond van het contract te leveren of ontvangen activa voor verwerking in de balans in aanmerking, maar hooguit het contract zelf, dat kan worden gezien als een optie om deel te nemen aan een toekomstige transactie dan wel de boete te betalen of te ontvangen. Het contract kan een positieve of negatieve waarde hebben maar die hoeft niet gelijk te zijn aan de waarde van de te leveren of ontvangen goederen zelf.

Samengevat laten de *conceptual frameworks* in principe de mogelijkheid tot verwerking van economische voorraden in de balans open, maar de gekozen bewoordingen zijn voorzichtig en suggereren bepaald niet dat dit ook daadwerkelijk dient te gebeuren.

4.2 Waardering van voorraden

De waardering van voorraden volgens US GAAP is weergegeven in ARB 43. Hierin wordt duidelijk gesteld dat de historische kostprijs de primaire waarderingsgrondslag is en dat het matchen van deze kosten met opbrengsten het voornaamste doel van voorraadwaardering is. De ‘lower of cost or market’-regel is de voornaamste afwijking van de historische kostengrondslag. Naar analogie hiervan, en op dezelfde wijze, dienen ook verliezen op ‘firm, uncancelable, and unhedged commitments for the future purchase of inventory items’ tot uitdrukking te worden gebracht. Bij het bepalen van deze verliezen mag rekening worden gehouden met ‘firm sales contracts’, hetgeen kan

betekenen dat per saldo geen sprake is van verlies door waardedaling⁸. De lagere waarde waarmee de prijzen van inkoopcontracten vergeleken moeten worden is, in afwijking van RJ 220.214, niet de prijs op de verkoopmarkt maar de huidige inkoopprijs⁹.

In *Concepts Statement 6* wordt nog besproken dat het op deze wijze onderkennen van verliezen op ‘purchase commitments’ niet goed past in het Conceptual Framework omdat de resulterende creditboeking niet past in de definities van ‘liability’, ‘reduction of asset value’, ‘revenue’ of ‘gain’. De oorzaak hiervan is dat de creditboeking betrekking heeft op een transactie die, in de praktijk, niet zelf in de jaarrekening wordt opgenomen¹⁰.

IAS 2, *Inventories*, gaat niet in op inkoopverplichtingen. Het ‘IASC-US Comparison Project’ behandelt dit onderwerp niet en impliceert daarmee dat op dit punt geen wezenlijke verschillen bestaan tussen IAS en US GAAP (Upton, 1999a).

4.3 Contingencies

Het nemen van verliezen op economische voorraadposities heeft tegenhangers in IAS 37 en voor wat US GAAP betreft met name FAS 5. IAS 37 (in Nederland geïmplementeerd als RJ 252) onderkent het begrip ‘verlieslatende contracten’ (‘onerous contracts’). Hieronder wordt een overeenkomst verstaan waarin de onvermijdbare kosten om aan de contractuele verplichtingen te voldoen de verwachte voordelen uit de overeenkomst overtreffen (IAS 37, paragraaf 10 en RJ 252.104). Hierbij zou dus in lijn met RJ 220.214 bijvoorbeeld gedacht kunnen worden aan een inkoopcontract tegen prijzen die inmiddels hoger liggen dan de verkoopprijs van het betreffende goed¹¹. Wanneer een contract verlieslatend wordt, dient een voorziening te worden opgenomen ter grootte van het verschil tussen de waarden van te leveren prestatie en contraprestatie (RJ 252.203). Hierbij mag rekening worden gehouden met de mogelijkheid dat het contract kan worden afgewikkeld via een boete die lager is dan het verlies bij naleving van het contract.

US GAAP kent geen direct met ‘onerous contract’ vergelijkbaar begrip, maar het idee komt, volgens Upton (1999b), in FAS 5 en een aantal andere FASB- en AICPA-uitspraken wel naar voren. Er zou dan op dit punt ook geen wezenlijk verschil zijn tussen US GAAP en IAS. De beide standaarden komen in grote lijnen neer op de ‘minimumtoepassing’ van de economische voorraad zoals de RJ deze beschrijft. Een verschil is dat de Richtlijnen van de RJ niet nadrukkelijk rekening houden met de mogelijkheid van boetes

die lagere verliezen meebrengen dan het naleven van het contract.

4.4 Termijncontracten en derivaten

De economische voorraad kan voor een deel worden gevormd door contracten die te karakteriseren zijn als derivaten. Het meest voor de hand liggende voorbeeld is de grondstoffen-future. Zowel het IASC als de FASB hebben zich over de behandeling van deze contracten uitgesproken. Zonder naar volledigheid te streven worden de voornaamste kenmerken van de relevante standaarden hier samengevat (zie ook Porter en Traficanti, 1999).

Zowel het IASC (in IAS 39) als de FASB (in FAS 133) hebben als hoofdregel dat grondstoffen-derivaten in principe op dezelfde manier als andere (afgeleide) financiële instrumenten moeten worden behandeld. Beide maken echter een uitzondering voor contracten die afgewikkeld worden door fysieke levering. Deze worden beschouwd als 'executory contracts' (IAS 39:6,14) en worden dus slechts in de balans verwerkt indien zij het karakter van 'onerous contract' (als in IAS 37) krijgen. Het voornaamste verschil tussen IAS en US GAAP op dit punt is dat een grondstoffencontract volgens de regels van FAS 133 behandeld moet worden indien alleen al de mogelijkheid van afwikkeling door verrekening of het sluiten van een tegengesteld contract bestaat ('net settlement'). Daartegenover is IAS 39 niet van toepassing als in zo'n geval de intentie bestaat om het contract door fysieke levering tot afwikkeling te brengen.

Voorzover grondstoffencontracten onder de standaarden vallen, worden ze in beide gevallen in principe op 'fair value' gewaardeerd waarbij waardemutaties via het resultaat lopen. Dit geldt echter niet wanneer het contract wordt gebruikt voor *hedging*.

In geval van een 'fair value hedge' worden tevens waardemutaties op de afgedekte positie in de jaarrekening via het resultaat verwerkt (hetgeen dus betekent dat voor de waardering van de afgedekte voorraden afgeweken wordt van de historische kostengrondslag). Wanneer sprake is van een 'cash flow hedge' (bijvoorbeeld het gebruik van futures ter dekking van het prijsrisico op voorgenomen inkopen) dan worden waardeveranderingen van het dekkingsinstrument via het eigen vermogen¹² verwerkt. Deze waardeveranderingen komen in het resultaat op het moment dat en naarmate ook de afgedekte positie het resultaat beïnvloedt (bijvoorbeeld wanneer de ingekochte grondstoffen via 'kostprijs verkopen' ten laste van het resultaat komen).

In het algemeen is de strekking van FAS 133

en IAS 39 goed vergelijkbaar met de gedachte achter de economische voorraad. Men zou zelfs kunnen zeggen dat het idee van *hedge accounting* en het idee van de economische voorraad sterk aan elkaar verwant zijn. In beide gevallen gaat het erom dat rekening wordt gehouden met prijsrisico's die volgens de 'normale' verslaggevingsregels niet, of ten onrechte juist wel, uit de jaarrekening zouden blijken. Bij het toepassen van *hedge accounting* in het geval van de 'fair value hedge' horen we ook een echo van de oorspronkelijke koppeling tussen economische voorraad en waardering tegen actuele waarde. Een belangrijk conceptueel verschil is echter dat de beide standaarden vooral denken in termen van de waarde van de termijncontracten als zelfstandige activa en passiva, terwijl bij de economische voorraden de onderliggende waarden ('notional amounts') tot de voorraad gerekend worden. Belangrijke praktische verschillen bestaan uiteraard ook met betrekking tot de veel gedetailleerdere uitwerking van de eisen waaraan een *hedge* moet voldoen om gezamenlijk met de onderliggende positie verwerkt te worden. Hierdoor wordt het begrip 'prijsrisico' veel concreter uitgewerkt.

5 Bespreking en conclusie

Het materiaal uit de voorgaande paragrafen overziende kan in de eerste plaats worden geconcludeerd dat de economische voorraad zoals die al sinds jaar en dag in de Nederlandse literatuur voorkomt geen gek idee is. Het rekening houden met prijsrisico's buiten de technische voorraad om blijkt een gedachte te zijn die de tand des tijds kan doorstaan en die in de internationale regelgeving duidelijk terugkomt. Voorzover men waarde hecht aan dit soort klasseringen zou men zelfs kunnen zeggen dat de Nederlandse literatuur van een halve eeuw geleden wat betreft dit punt zijn tijd vooruit was.

Dit gezegd zijnde lijkt het alsof de economische voorraad in de Nederlandse literatuur lange tijd wat al te vanzelfsprekend is aanvaard zodat weinig of geen verdere ontwikkeling van het begrip plaatsvond. Dit blijkt onder andere uit het feit dat maar weinig aandacht is besteed aan het wegvallen van de oorspronkelijke theoretische basis van de economische voorraad, te weten de vervangingswaardeleer. Binnen een vervangingswaardestelsel heeft de economische voorraad een duidelijke functie, namelijk bij het scheiden van waardeveranderingen op de voorraad in 'speculatieresultaten' en waardeveranderingen op de normale voorraad die buiten het resultaat blijven. Binnen een historische kostenstelsel, zoals vandaag de dag door de meeste ondernemingen wordt

toegepast, speelt deze problematiek echter niet. De huidige afstand tot het oorspronkelijke theoretische kader van de economische voorraad wordt nog eens geïllustreerd door het feit dat in de jaareditie 2000 van de Richtlijnen wordt gesteld dat het niet toegestaan is een normale-voorraadbegrip toe te passen bij het waarderen van voorraden (RJ 220.202)¹³. In deze omstandigheden is het begrijpelijk dat in de Richtlijnen in feite een 'minimumtoepassing' van de economische voorraad wordt aanbevolen waarbij slechts verliezen in aanmerking worden genomen.

Volledige verwerking van de economische voorraad in de balans wordt slechts aanbevolen voor een beperkte categorie bedrijven, bijvoorbeeld voor bedrijven actief in de grondstoffenhandel. Voor dit type bedrijven is het echter aanmerkelijk dat de Richtlijnen te weinig concrete aanwijzingen geven over hoe de economische voorraad daadwerkelijk moet worden toegepast omdat zij niet of nauwelijks ingaan op de grote verscheidenheid aan mogelijkheden om met behulp van derivaten prijsrisico te beheersen. De economische voorraad is daarmee op een abstractieniveau blijven steken dat niet meer zo goed past bij de steeds verdergaande detaillering van de verslaggevingsvoorschriften.

Een ander punt waarop de economische-voorraadgedachte niet verder is ontwikkeld is dat de economische-voorraad in de literatuur nog steeds nadrukkelijk wordt geassocieerd met voorraden vlottende materiële productiemiddelen. Hiermee wordt onvoldoende recht gedaan aan het feit dat in wezen gelijke vormen van prijsrisico zich bij andere typen activa kunnen voordoen. Te denken valt met name aan de ontwikkeling van de gedachten rond leases.

Op zich zijn de in het voorgaande genoemde punten niet onoverkomelijk en het is denkbaar dat het economische-voorraadbegrip in de Richtlijnen weer bij de tijd wordt gebracht. Dit artikel laat zien dat het economische-voorraadbegrip raakvlakken heeft met een vrij breed scala aan actuele verslaggevingsonderwerpen. Dit suggereert dat het de moeite waard kan zijn het begrip te behouden. Aan de andere kant maakt deze verwevenheid het lastig om het economische-voorraadbegrip een goede plaats te geven in het geheel van de verslaggevingsregels. Dit probleem wordt complexer naarmate de incorporatie in de Nederlandse verslaggevingsregels van IAS, waarin dit begrip als zodanig niet voorkomt, voortschrijdt. Een voorbeeld is dat de huidige 'minimumtoepassing' van het economische-voorraadbegrip in feite al wordt geregeld met het begrip 'verlieslatend contract' (RJ 252) dat bovendien een veel algemenere

strekking heeft. Het handhaven van de afzonderlijke bepalingen over de economische voorraad in de Richtlijnen leidt tot een duplicatie die wellicht op het moment niet problematisch is maar in elk geval het risico van inconsistenties in zich draagt. Een ander voorbeeld is de gesignaleerde verwantschap tussen de gedachte achter de economische voorraad en *hedge accounting*. Er gaan nu stemmen op om *hedge accounting* voor financiële instrumenten in feite af te schaffen. Als dit zou gebeuren, dan ligt het misschien niet voor de hand om voor de economische voorraad toch weer een soort uitzondering te gaan maken. In elk geval zou het zo moeten zijn dat bij de verdere ontwikkeling van het denken over *hedge accounting* ook het denken over de economische voorraad voortdurend wordt getoetst. Hetzelfde geldt voor eventuele verdere ontwikkelingen rond *executory contracts*. De economische voorraad is dus als begrip niet achterhaald, maar het is de vraag hoe praktisch het is om dit begrip in de concrete verslaggevingsvoorschriften te handhaven.

LITERATUUR

- Beckman, H., (1984), *De jaarrekening*, Leiden/Antwerpen: Stenfert Kroese.
- Bindenga, A.J., (1975), *Informatie in de jaarrekening*, Alphen aan den Rijn: Samsom.
- Bruinessen, W. van, (1956), Enkele beschouwingen omtrent de betekenis van de economische voorraden voor de samenstelling van de resultatenrekening, *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde*, 30(10), november, pp. 444-453.
- Bruinessen, W. van, (1971), Economische voorraad, in: J.B.D. Derksen e.a. (red.), *Encyclopedie van de Bedrijfseconomie*, deel 2A, Waarde, kosten, resultaat, Bussum: De Haan, pp. 76-78.
- Bulte, J., (1986), Voorraden goederen, in: J. Dijkma (red.) *Jaar in - jaar uit*, Verslag van een empirisch onderzoek van jaarrapporten over de jaren 1983 en 1984, Groningen: Wolters-Noordhoff, pp. 45-71.
- Huizenga, P.W., (1969), *De jaarrekening van ondernemingen*, Beschouwingen over de voorstellen tot wettelijke regeling, Deventer: Kluwer.
- IASC, (2000), *Leases: Implementation of a New Approach*, G4+1 Discussion Paper, London: IASC.
- Ijiri, Y., (1975), *Theory of Accounting Measurement*, Studies in Accounting Research, #10 Sarasota, Fl: American Accounting Association, chapter 8, Accounting for future resources.
- Ijsselmuiden, Th.S., (1963), *De fiscale balans*, Deventer: Kluwer.
- Jong, J. de, (1959), De voorraad in de jaarrekening, *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfshuis-*

houdkunde, 33(11), december, pp. 509-516.

Kleerekoper, S. (1959), *Vergelijkend leerboek der bedrijfseconomie*, deel II, Groningen: Noordhoff.

Kuijl, J.G., (1997), Voorraden, onderhanden projecten en overige vlottende activa, in: M.N. Hoogendoorn, J. Klaassen en F. Krens (red.), *Externe verslaggeving in theorie en praktijk*, Den Haag: Delwel, 1997, pp. 382-412.

Limperg, Th., (1965), *Bedrijfseconomie*, deel VII, Leer van de externe organisatie, Deventer: Kluwer.

Limperg, Th., (1968), *Bedrijfseconomie*, deel II, Leer van de kostprijs, Deventer: Kluwer, 1968.

Porter, T.L. en M.R. Traficanti, (1999), Comparative Analysis of IAS 32 (1998), Financial Instruments: Disclosure and Presentation, and IAS 39 (1998), Financial Instruments, Recognition and Measurement, and related U.S. Gaap, in: C. Bloomer (ed.), *The IASC-U.S. Comparison Project*, A report on the similarities and differences between IASC Standards and U.S. GAAP, 2nd edition, Norwalk Ct: Financial Accounting Standards Board, 1999, pp. 465-495.

Sanders, P., G.L. Groeneveld en R. Burgert, (1975), *De jaarrekening nieuwe stijl*, Alphen aan den Rijn: Samsom.

Starreveld, R.W., (1962), *Leer van de administratieve organisatie*, deel 2: Typologie der Toepassingen, Alphen aan den Rijn: Samsom.

Upton, W.S., (1999a), Comparative Analysis of IAS 2 (1993), Inventories, and U.S. GAAP ARB No. 43, Chapter 4, 'Inventory Pricing', in: C. Bloomer (ed.), *The IASC-U.S. Comparison Project*, A report on the similarities and differences between IASC Standards and U.S. GAAP, 2nd edition, Norwalk Ct: Financial Accounting Standards Board, 1999, pp. 89-98.

Upton, W.S., (1999b), Comparative Analysis of IAS 37 (1998), Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets, and related U.S. GAAP, in C. Bloomer (ed.), *The IASC-U.S. Comparison Project*, A report on the similarities and differences between IASC Standards and U.S. GAAP, 2nd edition, Norwalk Ct: Financial Accounting Standards Board, 1999, pp. 431-449.

Vijge, G.W.A., (1980), *Winstbepalingsstelsels*, Groningen: Wolters-Noordhoff.

NOTEN

1 Wellicht kenmerkend is dat er van december 1994 (aflevering 15) tot de algemene wijziging van het hoofdstuk over voorzieningen in 1999 in alinea 252.908 van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving een foutieve verwijzing naar de bepalingen over economische voorraden heeft bestaan.

2 Aldus bijvoorbeeld Starreveld (1962:75).

3 Deze zin is toegevoegd in 1999.

4 Zie bijvoorbeeld Limperg (1965: 391, oorspronkelijke tekst 1934), van Bruinessen (1956:444), Kleerekoper (1959:370), Starreveld (1962:47), van Bruinessen (1971), Sanders e.a. (1975: 177), Bindenga (1975:90), Vijge (1980:56), Beckman (1984:87), Kuijl (1997:387).

5 Zie De Jong (1959) voor een nadere uitwerking van de verschillende voorraadbegrippen en Starreveld (1962:75ff) voor de administratieve verwerking bij toepassing van vervangingswaarde.

6 Wel kan er een verschil zijn tussen contracten met vaste en variabele prijzen wat betreft de verwerking van prijsveranderingen. Stel dat door een voorinkoop een surplus ontstaat ten opzichte van de normale voorraad. Bij prijsdaling zou in geval van contracten tegen vaste prijzen het verschil als verlies genomen moeten worden terwijl bij variabele prijzen de tussenrekening 'crediteuren uit lopende inkoopcontracten' nog kan worden aangepast.

7 Volledigheidshalve wordt opgemerkt dat de vraag of de economische voorraad in de balans dient te worden opgenomen niet aan de orde was en dat de OK zich daarover ook niet heeft uitgelaten.

8 ARB 43, Chapter 4, 'Inventory pricing', Statement 10 en paragraaf 17.

9 Voorzover deze niet hoger is dan de huidige verkoopprijs minus verkoopkosten en niet lager dan de huidige verkoopprijs minus verkoopkosten en minus een normale winstmarge.

10 SFAS 6, *Elements of Financial Statements*, paragraaf 251-253.

11 In lijn met US GAAP zou het referentiepunt de huidige inkoopprijs moeten zijn, getoetst als in noot 9.

12 'Other comprehensive income' (FAS 133) respectievelijk 'Statement of changes in equity' (IAS 39).

13 De argumentatie van de RJ, namelijk dat de voorraad tegen één van de wettelijk toegestane grondslagen gewaardeerd dient te worden, is echter niet van toepassing op alle verschijningsvormen van de normale voorraad. Bij de 'standaard'-toepassing van actuele waarde wordt immers de gehele voorraad tegen actuele waarde gewaardeerd terwijl de normale voorraad alleen van betekenis is voor het splitsen van de aldus bepaalde waardemutaties in speculatiesresultaat en mutatie herwaarderingsreserve.